

”För illa att vara sant”

– svenska nationalekonomers reaktion på Keynes bok om Versaillesfreden och skadeståndskraven på Tyskland

BENNY CARLSON OCH LARS JONUNG

Benny Carlson är professor emeritus i ekonomisk historia vid Ekonomihögskolan, Lunds universitet, och har främst ägnat sig åt ekonomisk och social idéhistoria.
benny.carlson@ekh.lu.se

Lars Jonung är professor emeritus och är verksam vid Knut Wicksells centrum för finansvetenskap vid Ekonomihögskolan, Lunds universitet. Hans forskning rör penning- och finanspolitik samt doktrinhistoria.
Lars.Jonung@nek.lu.se

Christina Jonung, Mats Lundahl, Bo Sandelin, Claes-Henric Siven och Hans Tson Söderström har bistått med konstruktiva kommentarer.

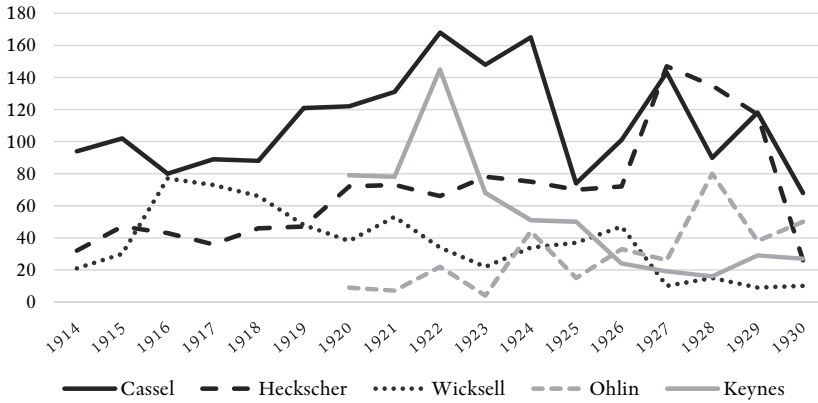
*I december 1919 utkom John Maynard Keynes med sin varning för konsekvenserna av Versaillesfreden, *The Economic Consequences of the Peace*. Boken gjorde honom i ett slag världsberömd. Den översattes snabbt till svenska och kommenterades av ledande svenska nationalekonomerna som David Davidson, Gustav Cassel och Eli Heckscher. De ställde sig alla helhjärtat bakom Keynes budskap. Knut Wicksell däremot gjorde invändningar utifrån sitt neomalthusianska perspektiv. Mot slutet av 1920-talet utmanade Bertil Ohlin framgångsrikt Keynes i frågan om möjligheterna att överföra skadeståndet från Tyskland till de allierade. Deras debatt blev grunden för det sk transferproblemet – i dag en klassisk kontrovers inom nationalekonomin.*

John Maynard Keynes var i Sverige före 1920 ett okänt namn utanför nationalekonomernas trånga krets. Men när hans bok om Versaillesfreden, *The Economic Consequences of the Peace*, publicerades i december 1919 och omgående översattes till svenska som *Fredens ekonomiska följder*, blev Keynes ”över en natt” ett känt namn. Svenska ekonomer reagerade snabbt på hans budskap.¹

I denna artikel sammanfattar vi reaktionerna på Keynes bok från fem ledande svenska professorer i nationalekonomi: David Davidson (1854–1942), Knut Wicksell (1851–1926), Gustav Cassel (1866–1945), Eli Heckscher (1879–1952) och Bertil Ohlin (1899–1979). De fyra förstnämnda gav sig i kast med det tyska krigsskadeståndet i början av 1920-talet medan Ohlin debatterade med Keynes om det sk transferproblemet vid årtiondets slut. Vi noterar också hur de svenska ekonomerna såg på Keynes *General Theory*, som publicerades 1936.

De fem representerade vid denna tid, även om de tillhörde olika generationer, gräddan av svenska nationalekonomerna. Åtminstone fyra av dem verkade i den anda som av Wicksell formulerats med orden ”att uppfostra det svenska folket” (Jonung m fl 2001). De höll föredrag, deltog i offentliga utredningar och publicerade tillsammans omkring 4 500 ledare och artiklar i dagstidningar. Den femte, Davidson, publicerade också många artiklar men höll sig till sitt eget husorgan *Ekonomisk Tidskrift*. De fem hade olika hållning till de krigförande parterna. Davidson och Cassel sympatiserade närmast med Tyskland, Wicksell, Heckscher och Ohlin med ententen.

¹ Denna artikel sammanfattar en längre rapport skriven för den konferens i Cambridge som uppmärksammade hundraårsjubileet av publiceringen av Keynes *Economic Consequences of the Peace*. Se Carlson och Jonung (2019).

Figur 1
Omnämningen av
Cassel, Heckscher,
Wicksell, Ohlin och
Keynes i svenska tid-
ningar 1914–30

Källa: <https://tidningar.kb.se/>.

De svenska ekonomernas och Keynes exponering i dagspressen framgår av figur 1, som visar hur många gånger deras namn förekom i svenska dagstidningar enligt Kungliga bibliotekets digitala tidningsdatabas. Davidson finns inte med eftersom han bara nämndes fem till tjugo gånger per år. Keynes slog igenom 1920 när *Fredens ekonomiska följder* publicerades och när han 1920–23 skrev syndikerade artiklar för *Dagens Nyheter*. Ohlin var de första åren av 1920-talet bara i början av sin karriär men hans stjärna var stigande. För Wicksell, som avled 1926, var förhållandet det omvända.

1. David Davidson

Davidson hade under världskriget skrivit flera artiklar om de krigförande ländernas ekonomier. I första numret av *Ekonomisk Tidskrift* 1920 recenserade han den engelskspråkiga utgåvan av Keynes bok och förklarade att det här

... föreliggande förhållanden, som innebära vissa särskild starka garantier för objektivitet: att den är skriven af en engelsman, känd såsom samvetsgrann vetenskapsman på området, hvilken såsom officiell representant för sitt land deltagit i fredskonferensen i en framstående funktion, men därunder blifvit öfvertygad om, att de fredsvillkor, som skulle komma att framställas, kommer att innebära ett så groft och för hela Europa ödesdigert löftesbrott mot hans fosterlands fiende Tyskland, att han av samvetsskäl ansett sig böra afgå från sin ofvannämnda befattning före fredskonferensens avslutande. (Davidson 1920, s 15)

Keynes bok gav enligt Davidson (1920, s 15, s 19) ”alltigenom intryck av omutlig ärlighet” och om Keynes hade rätt skulle Tyskland bli ententens ”eviga gäldenär och för hela sitt ekonomiska lif bli beroende av ententens godtycke”.

Följande år tog Davidson (1921) åter, under hänvisning till Keynes, upp skadestandsfrågan och pekade på motsägelserna i den franska politiken: man ville å ena sidan krama ut så mycket som möjligt ur Tyskland för att undvika fransk statsbankrutt, å andra sidan skada Tyskland så mycket som möjligt utan hänsyn till effekterna på landets förmåga att betala skadestånd.

Davidsons beundran för Keynes svalnade med tiden. Åren 1936–37 ägnade han en serie artiklar i *Ekonomisk Tidskrift* åt Keynes *General Theory* (Davidson 1936, 1937). Han menade att Keynes hade blandat ihop arbetslöshetsproblemet med inkomst- och förmögenhetsfördelningsproblemet på ett sätt som gick i socialistisk riktning. Ett experiment av det slaget hade bara genomförts i Ryssland. Det manade inte till efterföljd. I stället borde man gå den svenska vägen och lösa problemen var för sig.

2. Gustav Cassel

Cassel hade 1916 inbjudits till Tyskland för att studera landets krigsekonomi. Han tillbringade en månad i Tyskland och Belgien och färdigställde snabbt en bok om *Tysklands ekonomiska motståndskraft* (1916) som genast översattes till tyska och engelska. Cassels slutsats var att ententen hade underskattat Tysklands ekonomiska motståndskraft. Enligt Cassel lästes boken ivrigt i tyska skyttegravar men hade svårt att hitta läsare i England.

Cassel ägnade flera kapitel i sina memoarer åt sin kamp mot skadeståndspolitik och inledde temat med följande ord:

Jag tog redan från början upp kampen mot den orimliga skadeståndspolitik, som räknade med att kunna avpressa Tyskland fantastiska summor utan att ta någon hänsyn till hur betalningarna i praktiken skulle kunna verkställas. Jag kritiserade denna politik i åtskilliga artiklar i Svenska Dagbladet. Innehållet i dessa artiklar nådde långt utanför Sveriges gränser och jag blev därmed inblandad i den stora internationella strid mot ouppfyllbara skadeståndskrav, som kom att dra ut över mer än ett årtionde. Sällan har väl en så väldig kamp förts mellan ekonomisk sakkunskap och politiskt övermod. Både praktiska och teoretiska ekonomer stodo – i den mån de överhuvud kunde bevara någon opartiskhet – eniga i sitt fördömande av skadeståndspolitik. (Cassel 1940, s 266)

Cassel hade redan i en artikel i december 1918 skjutit in sig på motsägelserna i segrarmakternas krav på Tyskland: å ena sidan krav på stora skadestånd som innebar att Tyskland måste åstadkomma väldiga exportöverskott, å andra sidan en önskan att skära av Tysklands handelsförbindelser med övriga världen (Cassel 1918).

I början av 1920 återkom Cassel (1920a) till dessa motsättningar, som nu stadfästas i Versaillestraktaten: ”hela fredsarbetet led, såsom Keynes i sin bok om fredens ekonomiska konsekvenser så klart visat, från början av den inre motsägelsen, att man å ena sidan ville krossa Tyskland, icke bara politiskt utan också ekonomiskt, men på samma gång räknade med att Tyskland skulle betala.”

Hösten samma år utfärdade Cassel (1920b) en varning:

Men vad blir resultatet ... om Tysklands insolvens blir definitiv och om hela den tyska folkhushållningen störtar samman? ... Det övriga Europa skulle aldrig kunna isolera sig från ett så fruktansvärt sammanstörtande; det gör då icke mycket till eller från, om man räknar sig till vän eller fiende, ekonomiskt och socialt är Europas öde gemensamt ... Skall Europa undgå en alltmer hotande katastrof, ha dess maktägande utan tvivel att företa en mycket grundlig revision av sina begrepp om fredsåterställandets ekonomiska betingelser.

Våren 1919 hade Cassel brevväxlat med Keynes som (25 juni 1919) gav en glimt från den pågående fredskonferensen: ”Jag har en djupt pessimistisk syn på utsikterna för Europa och jag skäms mycket för den roll mitt land har spelat i fredsbyggandet.”

När Cassel sommaren 1921 besökte London träffade han Keynes vid flera tillfällen. Under hösten korresponderade de om Keynes planer på en serie artiklar om skadeståndproblematiken i *Manchester Guardian Commercial*. I början av 1922 sände Keynes sin nya bok *A Revision of the Treaty* till Cassel, som reagerade brevlades (9 februari): ”Jag har läst den med stort intresse och stor beundran för framställningens klarhet och för den moraliska styrka som den vilar på.”

Därefter kretsade deras korrespondens kring Genuakonferensen våren 1922. I juni publicerades Cassels summering av konferensen i de av Keynes redigerade supplementen till *Manchester Guardian*. Cassel (1922, s 139) skrev om ”en värld av illusioner” och fortsatte:

När det väl står fullständigt klart att betalningar innebär överföring år efter år av realinkomst från ett folk till ett annat, och att denna inkomst inte är något annat än en mängd varor och tjänster producerade men inte konsumerade av det skuldsatta folket, kommer var och en att börja förstå att betalningen av sådana summor som det här handlar om är en omöjlighet, både därför att de skuldsatta länderna inte kan betala och för att de länder som kräver betalning inte är beredda att ta emot den.

I juli 1922 frågade Keynes Cassel och några andra kända nationalekonomer om de ville medverka i ett nummer av *Manchester Guardian* om återuppbyggnaden av Europa. Resultatet blev ett supplement i september (Cannan m fl 1922) i vilket Cassel (s 511) brännmärkte politiken mot Tyskland som ”ett extremt dyrt experiment, inte bara för Tyskland utan för de allierade själva och för hela världsekonomin ... Om behandlingen av Tyskland fortsätter som hittills kan man med säkerhet uppskatta den summa som kan betalas till noll”. Månaden därpå skrev Cassel (8 oktober) till Keynes om betydelsen av supplementet och tillade: ”Jag är kanske en smula mera pessimistisk än Du är. ... det finns inte en chans att politikerna kommer till ekonomiskt förnuft innan det är för sent.”

Kort därpå blev Cassel, den holländske centralbankschefen Gerard Vissering, den brittiske bankmannen Robert Brand, den amerikanske ekono-

men Jeremiah Jenks och några andra experter bjudna till Berlin av den tyska regeringen för att diskutera åtgärder för att bromsa den tyska valutans fall. I sina memoarer erinrar Cassel (1940, s 401) om ”det angenämaste samarbete med Brand och Keynes, ehuru jag även gentemot dem stundom måste motsätta mig allt för långt gående anspråk på Tyskland”. Efter en vecka presenterade Cassel, Keynes, Brand och Jenks en majoritetsrapport som krävde omedelbar stabilisering av den tyska marken, vilket förutsatte en slutlig uppgörelse om krigsskadeståndet och ett tvåårigt uppskov med betalningar. Rapporten negligerades emellertid av såväl de allierade som Tyskland.

I början av 1923 fortsatte brevväxlingen mellan Cassel och Keynes. Året därpå valdes Keynes på Cassels initiativ in i Kungliga Vetenskapsakademien. Efter denna höjdpunkt i relationen mellan världens vid denna tid mest berömda nationalekonomer svalnade förhållandet mellan de båda allteftersom Keynes utvecklades till förespråkare för statsingripanden i samhällsekonomi. Gentemot Keynes *General Theory* invände Cassel (1937, s 137) att den inte handlade om någon allmän teori utan om en teori baserad på de artificiella förhållanden som rått i den brittiska ekonomin under depressionen och som inte avspeglade avgörande drag i en normal ekonomi:

Ett sådant drag är otvivelaktigt framåtskridandet, och även den mest elementära samhällsbild måste i stora drag klargöra hur framåtskridandet går till. Denna sida av hushållningen försvinner på ett ytterst betänkligt sätt i den samhällsbild man nu vill bjuda oss. Vad vi får se är snarast bilden av ett samhälle, som håller på att hamna i hopplöst stillastående. Då detta stillastående emellertid förnämligast synes vara ett resultat av tillfälliga statliga åtgärder, är det omöjligt att i detsamma se en av givna ekonomiska faktorer betingad nödvändighet.

3. Eli Heckscher

Heckscher hade sommaren 1915 genomfört en fem veckors studieresa till Holland, England, Frankrike och Tyskland vilken resulterade i boken *Världskrigets ekonomi* (1915). När Keynes bok om Versaillesfreden publicerades på svenska i början av 1920 reagerade Heckscher med en recension i *Svensk Tidskrift* under rubriken ”För illa att vara sant” utifrån ett citat i Keynes bok: ”Too bad to be true”.

Heckscher (1920, s 138–139) började med att beskriva Keynes bok som ”en bland de få ljuspunkterna” i tidens mörker, ”ty den är frukten av vad folken nu bäst av allt behöva: män som följa sitt förnuft, sitt vetande och sin känsla, oförvillade av även de starkaste nationella fördomar och partiband”. Keynes var ”den andligen frie mannen”, ”en i nästan alla andra länder utdöd species”, skrev Heckscher och fortsatte att strösuperlativer:

En sådan man får anses mer vittnesgill än de flesta, han företräder intet parti, inga intressen, han talar för att ge luft åt sin innersta mening. Sedan tillkomma alla de gåvor hans intellekt och hans erfarenhet förläna: ovanlig insikt såväl om de handlande personernas motiv som om de materiella fakta; teoretisk bildning,

iakttagelseförmåga och psykologisk blick som ej äro allom givna och till sist förmåga att finna sådana uttryck för sin uppfattning, som i all sin behärskning och i bästa mening akademiska kultur verka med genomträngande skärpa.

Heckscher anslöt sig till Keynes karakteristik av Versaillesfördraget som en kartagisk fred. Den franske konseljpresidenten Georges Clemenceau kunde kanske nå sitt mål, Tysklands förstörelse, men sannolikt skulle då det nya Rom dras med i det nya Kartagos undergång. Heckschers (1920, s 146) vision om en kommande tysk revanschism var profetisk:

Det är emellertid . . . möjligt, att Tyskland finner sig självt och avkastar oket, så som det gjorde efter sin djupa förödmjukelse under Napoleon; men följderna för Europa bli knappast mindre ödeläggande i detta fall. . . . När Frankfurtfreden kunnat framkalla Versaillesfreden, är ens fantasi ur stånd att föreställa sig de avkomlingar den senare tidens fullbordan kommer att avla. Att den europeiska civilisationen skulle överleva även detta nästa ragnarök, får väl anses högst osannolikt.

Heckscher brevväxlade till skillnad från Cassel inte mycket med Keynes i början av 1920-talet. Han skickade emellertid över en samling svenska recensioner av Keynes bok. Keynes tackade i brev (6 juli 1920) och uttryckte sin belåtenhet med den framgång hans bok rönt i Sverige. Året därpå skrev Heckscher (1921a, s 92) om försöket ”att hålla ett folk på 60 millioner i slaveri till tidernas ände” och andades pessimism: ”Sålunda återstår endast – kaos. Intet har framkommit av praktiskt värde för Europas räddning ur den häxdans som skadeståndskraven skapat” (Heckscher 1921b, s 148).

Även Keynes uppföljare, *A Revision of the Treaty*, recenserades i *Svensk Tidskrift*. Recensionen var osignerad varför det inte går att fastställa om den skrevs av Heckscher eller av någon annan. Tonen var emellertid densamma som i recensionen av Versaillesboken: ”Den nya boken är . . . liksom den gamla sprungen ur ett oemotståndligt behov att säga sanningen, att uppvisa, förhåna och fördöma hela den väpnad av halvsanningar och hela lögnen, som möjliggjort Versailles-freden och framför allt skadeståndspolitik” (*Svensk Tidskrift* 1922, s 145).

I början av 1930-talet brevväxlade Heckscher med Keynes om publiceringen av sin bok om merkantilismen. Han var till en början förtjust över att Keynes lovordade hans arbete och ville använda det i *General Theory*, men han var uppenbarligen inte lika förtjust över resultatet. Som hans kollega Arthur Montgomery (*Tre tal* 1945, s 9) uttryckte saken: Keynes hade läst Heckschers arbete som fan läser bibeln.

Heckschers slutomdöme om *General Theory* kom efter Keynes död. Heckscher (1946, s 181–182) menade att Keynes teori inte var allmän utan ”dess egentliga impuls har kommit ifrån mellankrigstidens eviga engelska arbetslöshet, som han nästan förefaller ha varit besatt av. Aldrig förr torde ett arbete som gör anspråk på allmängiltighet till den grad ensidigt ha byggt på en enda synpunkt”. Hans invändning mot Keynes var alltså ungefär densamma som Cassels.

4. Knut Wicksell

För att förstå Wicksells syn på det tyska skadeståndet måste vi börja med hans upptäckt av nymalthusianismen kring 1880. Här fann han en frälsartro som han behöll livet igenom. Han återkom ständigt till den i sin analys av de sociala problemen. Dessa bekämpades bäst med en mindre befolkning. Krig och fred var också bestämda av befolkningstillväxten. Enligt Wicksell hade den snabba ökningen av den tyska befolkningen bidragit till världskriget. Vägen till fred gick via lägre nativitet. I ett manuskript i januari 1926, kort före sin död, förklarade han att överbefolkning var det största hotet mot världsfreden. Om inte folkökningen stoppas ”går världen mot en katastrof” (Jonung m fl 2001, s 266).

Det tyska skadeståndet engagerade Wicksell starkt under åren 1921–24 att döma av ett halvt dussin manuskript i Wicksellarkivet vid Lunds universitetsbibliotek (publicerade i Jonung m fl 2001). Wicksell byggde konsekvent sin diskussion av det tyska skadeståndet på sin nymalthusianska syn. I maj 1921 behandlade han för första gången ämnet, några veckor efter att Tyskland accepterat ett internationellt avtal som preciserade storleken på skadeståndet.

Wicksell noterade nu att skadeståndsbetalningarna var ”ett olösligt problem” så länge den tyska befolkningen växte. Men med en stationär befolkning skulle Tyskland bli i stånd att betala ”ränta och amortering på krigsskadeersättningen” utan att tyskarna behövde minska sin konsumtion. Det sparande som krävdes för att försörja och förse en växande tysk befolkning med nya hus, möbler och maskiner kunde då kanaliseras till betalning av skadeståndet. Inte nog med det, en stationär tysk befolkning skulle ”befria vår världsdel från dess förnämsta krigsfara”. Kanske skulle segrarmakterna då medge en ”reduktion av de tyska skadeståndsförpliktelserna i framtiden”. Wicksell underströk att ”folkökningens reglerande i Västeuropa är i det hela vår förnämsta fredsgaranti utan vilken alla fördrag är fåfänga”.

Keynes blev kolumnist i *Dagens Nyheter* efter publiceringen av *Fredens ekonomiska följder*. I augusti 1921 publicerade han en artikel med budskapet att bestämningen av skadeståndet skulle visa sig ohållbar. Keynes (1921) sifferatte alla bördor som lastats på Tyskland. Den retoriska frågan blev: ”Skulle någon regering i världen någonsin med gisselslag och skorpioner ha kunnat ur ett folk i sådant läge utpressa nära hälften av dess inkomst?”. Svaret är nej. Tyskland kommer inte att kunna betala. Keynes avslutade med förutsägelsen att detta skulle bli uppenbart under 1922, en prognos som också besannades.

Wicksell (1921) grep genast pennan och svarade Keynes i *Dagens Nyheter* någon vecka senare. Han ansåg att det fanns ett grundfel i Keynes resonemang, nämligen att ”det ofantliga krigsskadestånd som ådömts Tyskland nödvändigtvis måste komma som ett rent plus till de ekonomiska bördor som detta land förut haft”. Det finns en lösning enligt Wicksell, nämligen den som han beskrev redan i maj månad: en stationär tysk befolkning. Då

kan vi se ”betydligt mera optimistiskt på skadeersättningsproblemets lösning än prof. Keynes gör”. Detta förutsätter att Tyskland får ett ”nödvändigt andrum” under några år, bäst ”genom en världsomfattande kreditoperation”, dvs genom internationella lån. Inte nog med det, Europa skulle bli fredligare när ”Tyskland inte längre ökar sin folkmängd”.

Wicksell efterlyste Keynes reaktion på sitt malthusianskt inspirerade förslag. Så blev dock inte fallet. Wicksell valde då att skriva direkt till Keynes för att presentera sin lösning. Tonen är hovsam. Wicksell ansåg (brev 15 oktober) att Keynes är alltför nobel och generös gentemot Tyskland. Någon måste dock betala för kriget. Av moraliska skäl bör det vara Tyskland. Och Tyskland kan betala om bara dess befolkningstillväxt dämpas.

Keynes svarade snabbt (26 oktober). Ett sparande skulle förvisso skapas om den tyska befolkningstillväxten dämpades. Kvantitativt skulle effekten dock vara liten. Den skulle också komma med en stor fördröjning enligt Keynes, som inte trodde att världen skulle acceptera argumentet att Tyskland kunde öka sina skadeståndsbetalningar genom att sluta producera barn.

Keynes avfärdade alltså Wicksells malthusianska lösning som ekonomiskt och politiskt verklighetsfrämmande. Detta dämpade inte Wicksells entusiasm. I tre opublicerade manuskript om det tyska skadeståndet från perioden 1922–24 upprepade han sitt budskap.

5. Bertil Ohlin

Bertil Ohlin är yngst av de svenska nationalekonomer som diskuterade skadestandsfrågan på 1920-talet. Han kommer därför sent in på scenen. Men när han väl gör entré, blir det succé.

Det gick raskt undan för Ohlin, som efter studier för i tur och ordning Wicksell, Heckscher och Cassel la fram sin avhandling 1924 om *Handelns teori*. Ett år senare utnämndes han till professor vid Köpenhamns universitet vid blott 25 års ålder och påbörjade ett ambitiöst projekt: avhandlingen skulle fördjupas och översättas till engelska för internationell publicering.

Våren 1928 publicerade Ohlin två artiklar i Handelsbankens tidskrift *Index* om det tyska skadeståndet (Ohlin 1928a, 1928b). Här analyserade han det s k transferproblemet, som hade blivit aktuellt genom det tyska skadeståndet. Ekonomerna var oense om möjligheterna att framgångsrikt transferera, dvs överföra, skadeståndet från Tyskland till de allierade. Keynes var den mest kände pessimisten. Ohlin blev den som framgångsrikt ifrågasatte Keynes analys.

Den första artikeln av Ohlin i marsnumret av *Index* utgår ifrån Dawesplanen från 1924. Den hade gett Tyskland andrum, en ”övergångsperiod” enligt Ohlin, främst genom en stor kapitalimport från USA. Den tyska ekonomin hade återhämtat sig och stabiliserats efter hyperinflationen och Ruhrockupationen. Nu skulle skadeståndet slutligen regleras.

Efter en beskrivning av den tyska ekonomin under Dawesplanen, note-

rade Ohlin att kapitalimporten gjorde det svårt att bedöma de praktiska problem som förknippades med transfereringen av skadeståndet till de allierade. Daweskommittén hade nämligen fruktat att det skulle bli svårt att få till stånd de stora tyska exportöverskott som krävdes för den tyska betalningen. Ohlin (1928a, s 13) avslutade med att efterlysa ”en principiell diskussion” med hjälp av ”teorien för internationella kapitalrörelser”.

En månad senare fortsatte Ohlin sin utredning. Nu byggde diskussionen på en jämförelse mellan den ”ortodoxa teorin” om internationella kapitalrörelser och den teori, underförstått den moderna ansats, han själv förespråkade. Enligt den ortodoxa teorin måste ett land som ska betala skadestånd, dvs exportera kapital, skapa ett exportöverskott för sina varor genom att sänka sina exportpriser. Detta kan ske genom en stram penningpolitik som sänker den inhemska prisnivån och därmed också reducerar importen. Även om exportvolymen skulle öka är det inte säkert att en tillräcklig kapitalexport kommer till stånd. Utfallet beror på priselasticiteten för exportvarorna.

Enligt Ohlin hade den ortodoxa teorin påverkat de nationalekonomer som liksom Daweskommittén ansåg att transfereringen av skadeståndet var ”ogenomförbar”. Men, hävdade Ohlin (1928b, s 4), ”det ortodoxa betraktelsesättet är vilseledande, emedan det försummar att taga hänsyn till en omständighet av stor betydelse”, nämligen effekterna på totalefterfrågan och köpkraften i de länder som får respektive betalar skadeståndet.

Här gav sig Ohlin in en lång modellövning för att i detalj kartlägga anpassningen vid ett skadestånd mellan två länder på kort och lång sikt. Resonemanget utgick ifrån hans teori för de internationella kapitalrörelserna, enligt vilken processen i första hand bygger på efterfrågeändringar och i andra hand på de priset effekter vilka den ortodoxa teorin lägger fokus på. Ohlin hänvisade till sin ”snart utkommande” *Interregional and International Trade*, som dock kom ut först fem år senare (Ohlin 1933).

När Ohlin (1928b, s 23) applicerade sin teori på det tyska skadeståndet, som det var tänkt att regleras i Dawesplanen, blev hans slutsats förhållandevis optimistisk.

... det finns stora möjligheter för att Tyskland skall kunna betala de i Dawesplanen fastställda annuiteterna. Denna uppfattning vinner stöd av erfarenheterna från andra betydande internationella kapitalrörelser. ... De har förlöpt mycket lättare än man a priori skulle kunnat vänta. Särskilt har anpassningsprocessens smidighet naturligtvis verkat förvånande på nationalekonomer, som byggt på den ortodoxa teorin, enligt vilken en *snabb* omläggning av produktion och utrikeshandel borde vara så gott som omöjlig.

Avslutningsvis övergick Ohlin (1928b, s 30) till handelspolitiken. Här var hans budskap kristallklart. Tullar och andra hinder för internationell handel bör avskaffas. ”Man kan icke på en gång dels påkalla skadestånd, dels lägga prohibitiva tullar på tyska varor.” Till sist instämde Ohlin i kraven på en internationell konferens för att diskutera skadeståndet och de interallierade skulder som uppkommit under kriget.

Hösten 1929 började den s k Youngkommittén arbetet med att slå fast de definitiva skadeståndskraven på Tyskland. Det första mötet i februari 1929 inspirerade Keynes (1929a) till en artikel om transferproblemet i marsnumret av *Economic Journal*, den ledande akademiska tidskriften i nationalekonomi i Europa på den tiden. Keynes var en självständig redaktör som använde tidskriften för att föra fram sina åsikter. Liksom tidigare blev hans slutsats att Tyskland inte kan betala, dvs transferproblemet hade ingen lösning.

När Ohlin fick tidskriften i sin hand kastade han sig genast över skrivmaskinen. Analysen och slutsatserna hade han redan klarlagt i *Index*. ”Det blev en artikel på sju-åtta sidor som inte tog mer än fem-sex timmar att författa”, minns Ohlin (1972, s 154). Nästa dag gjorde han några smärre justeringar och skickade manus till Keynes med bifogade text:

Din artikel i senaste numret av *The Economic Journal* har gjort mig så begeistrad, att jag inte kunnat motstå frestelsen att skriva en kort artikel som förklarar varför jag anser att Dina slutsatser är delvis grundlösa. Jag vet att *The Economic Journal* alltid är fulltecknad och att redaktörerna måste refusera många bidrag. Ändå verkar det med tanke på det intresse som knyts till skadeståndsproblemet inte helt otänkbart att Du skulle kunna finna utrymme för min lilla artikel i juniutgåvan (Johnson 1983, s 460).

I juninumret av *Economic Journal* publicerades såväl Ohlins (1929a) kommentar som ett svar från Keynes (1929b). Debatten fortsatte i septembernumret (Keynes 1929c; Ohlin 1929b) utan att de båda kom till någon klarhet. Ett resultat blev att Ohlin omedelbart fick ett internationellt erkännande. Kontroversen blev känd i litteraturen som transferproblemet. Debatten har fortsatt fram till i dag.

Debatten i *Economic Journal* la grunden till goda relationer mellan Keynes och Ohlin. De fördjupades under 1930-talet när de båda intresserade sig för lösningen på depressionens höga arbetslöshet. Ohlin (1975, s 110) öste beröm över Keynes i sina memoarer: ”Keynes var den mest mångsidigt begåvade och intressanta vetenskapsman jag har träffat.” Men Ohlin framhöll samtidigt de svenska nationalekonomernas insatser under 1930-talet. På inbjudan av Keynes lanserade Ohlin (1937) i *Economic Journal* den s k Stockholmskolan som ett alternativ till ansatsen i Keynes *General Theory*.

Det tyska skadeståndet försvann från dagordningen genom Lausannekonferensen 1932, vilken i praktiken annullerade alla ersättningskrav på Tyskland. Detta beslut kom dock för sent. Hitler hade skickligt utnyttjat Versaillesfreden och den djupa ekonomiska krisen för att erövra makten i Tyskland.

6. Slutsatser

Vem vann debatten om skadeståndet? Var det den pessimistiska ståndpunkt som Keynes samt trion Davidson, Cassel och Heckscher intog eller den mer optimistiska tolkning som Ohlin la fram?

Att döma av sentida ekonomers slutsatser framstår Ohlin som segrare på tekniska eller teoretiska poäng. I sin jämförelse mellan den ”okände David från Sverige med den världsberömda Goliat” hävdade Paul Samuelson (1981, s 365) att Ohlin avslöjade svagheter i Keynes analys genom att föra in efterfråge- och inkomsteffekter. Tyskland kunde ha betalat, åtminstone som förutsättningarna var 1929, innan Youngplanen sjösattes.

Men ser vi till vad som faktiskt hände låg Keynes svartsyn, som delades av Davidson, Cassel och Heckscher, närmast verkligheten. Skadeståndskraven på Tyskland banade väg för Hitlers maktövertagande, förvisso efter flera revideringar av traktaten.

Tanken var att Youngplanen från 1930 skulle fastställa det slutliga skadeståndet. Den fick emellertid förödande följder för den tyska ekonomin och demokratin. Youngplanen förutsatte överskott i den tyska statsbudgeten och i det tyska handelsutbytet. I början av 1930-talet gick den tyska ekonomin in i en svår lågkonjunktur. Den tyska regeringen såg sig samtidigt pressad till hårda åtstramningar. Under 1931 utbröt dessutom en bank- och valutakris. Arbetslösheten steg kraftigt. I denna nedåtgående spiral ökade stödet för ytterlighetspartierna, kommunisterna och nazisterna. Nazisterna vann i trovärdighet genom hård kritik av Versaillesfreden och Youngplanen.

Processen öppnade för Hitlers maktövertagande 1933 (Strauman 2019). Marschen mot andra världskriget påbörjades. Heckschers bedömning från 1920 – ”för illa för att vara sant” – blev uppfylld, liksom Cassels prognos att ”det finns inte en chans att politikerna kommer till ekonomiskt förnuft innan det är för sent”.

Efter andra världskriget omsatte Keynes sina lärdomar från 1919 i sitt bidrag till Bretton Woods-systemet med Internationella Valutafonden och Världsbanken som centrala institutioner och med frihandel som grund för den internationella världsordningen – det system Donald Trump nu söker undergräva. Kanske kan en slutsats vara att fredsavtal bör skrivas av vidsynta nationalekonomer som Keynes och inte av nationalistiska politiker styrda av hämndbegär och okunniga om ekonomiska fundamenta?

REFERENSER

Cannan, E m fl (1922), ”How Much Can the Allies Induce Germany to Pay with Advantage to Themselves? A Symposium by Six Professors”, *Manchester Guardian Commercial*, 28 september 1922.

Carlson, B och L Jonung (2019), ”Too Bad to Be True. Swedish Economists on Keynes’s *The Economic Consequences of the Peace*, 1919–1929”, Working Paper 2019:16, National-ekonomiska institutionen, Lunds universitet, https://project.nek.lu.se/publications/workpap/papers/wp19_16.pdf.

Cassel, G (1916), *Tysklands ekonomiska motståndskraft*, Norstedt, Stockholm.

Cassel, G (1918), ”Krigsskadeersättning

och slaveri”, *Svenska Dagbladet*, 20 december 1918.

Cassel, G (1920a), ”Krigsskadestånd och världsekonomi”, *Svenska Dagbladet*, 14 februari 1920.

Cassel, G (1920b), ”Tysklands ekonomiska läge”, *Svenska Dagbladet*, 8 september 1920.

Cassel, G (1922), ”The Economic and Financial Decisions of the Genoa Conference”, *The Manchester Guardian Commercial*, 15 juni 1922.

Cassel, G (1937), ”En förvänd samhällsbild”, *Sunt Förnuft*, vol 17, s 137–139.

Cassel, G (1940), *I förnuftets tjänst – en ekono-*

- misk självbiografi*, Natur och Kultur, Stockholm.
- Davidson, D (1920), "Keynes, J.M., The Economic Consequences of the Peace", *Ekonomisk Tidskrift*, vol 22, s 15-21.
- Davidson, D (1921), "Ententens skadeståndsanspråk mot Tyskland", *Ekonomisk Tidskrift*, vol 23, s 24-25.
- Davidson, D (1936), "Nationalekonomien i stöpsleven", *Ekonomisk Tidskrift*, vol 38, s 47-61, s 87-102, s 103-124.
- Davidson, D (1937), "Nationalekonomien i stöpsleven", *Ekonomisk Tidskrift*, vol 39, s 1-12.
- Heckscher, E (1915), *Världskrigets ekonomi – en studie af nutidens näringslif under världskrigets inverkan*, Norstedt, Stockholm.
- Heckscher, E (1920), "För illa att vara sannt", *Svensk Tidskrift*, vol 10, s 138-146.
- Heckscher, E (1921a), "Ententekraven och Tysklands tvångsbetalning", *Svensk Tidskrift*, vol 11, s 85-92.
- Heckscher, E (1921b), "Skadeståndspolitikens fortsättning", *Svensk Tidskrift*, vol 11, s 143-148.
- Heckscher, E (1946), "Något om Keynes' 'General Theory' ur ekonomisk-historisk synpunkt", *Ekonomisk Tidskrift*, vol 48, s 161-183.
- Johnson, E (red) (1983), *The Collected Writings of John Maynard Keynes, vol XI, Economic Articles and Correspondence: Academic*, Macmillan, London.
- Jonung, L, T Hedlund-Nyström och C Jonung (red) (2001), *Att uppfostra det svenska folket – Knut Wicksells opublicerade manuskript*, SNS Förlag, Stockholm.
- Keynes, J M (1919), *The Economic Consequences of the Peace*, Macmillan, London (översatt som (1920), *Fredens ekonomiska följder*, Bonnier, Stockholm).
- Keynes, J M (1921), "Ekonomiska framtidsperspektiv I – den nya skadeståndsuppgörelsen", *Dagens Nyheter*, 18 augusti 1921.
- Keynes, J M (1922), *A Revision of the Treaty: Being a Sequel to the Economic Consequences of the Peace*, Macmillan, London (översatt som (1922), *En revision av freden*, Bonnier, Stockholm).
- Keynes, J M (1929a), "The German Transfer Problem", *The Economic Journal*, vol 39, s 1-7.
- Keynes, J M (1929b), "A Rejoinder", *The Economic Journal*, vol 39, s 179-182.
- Keynes, J M (1929c), "A Reply by Mr. Keynes", *The Economic Journal*, vol 39, s 404-408.
- Ohlin, B (1924), *Handelns teori*, AB Nordiska Bokhandeln, Stockholm.
- Ohlin, B (1928a), "Skadeståndsproblemet – den ekonomiska utvecklingen i Tyskland efter stabiliseringen och Dawesplanen", *Index*, vol 3, mars, s 3-13.
- Ohlin, B (1928b), "Skadeståndsproblemet – synpunkter rörande internationella kapitalrörelser i allmänhet", *Index*, vol 3, april, s 3-33.
- Ohlin, B (1929a), "Transfer Difficulties, Real and Imagined", *The Economic Journal*, vol 39, s 172-178.
- Ohlin, B (1929b), "A Rejoinder from Professor Ohlin", *The Economic Journal*, vol 39, s 400-404.
- Ohlin, B (1933), *Interregional and International Trade*, Harvard University Press, Cambridge.
- Ohlin, B (1937), "Some Notes on the Stockholm Theory of Savings and Investment I", *The Economic Journal*, vol 47, s 53-69.
- Ohlin, B (1972), *Bertil Ohlins memoarer – ung man blir politiker*, Bonniers, Stockholm.
- Ohlin, B (1975), *Bertil Ohlins memoarer 1940-1951 – socialistisk skördetid kom bort*, Bonniers, Stockholm.
- Samuelson, P A (1981), "Bertil Ohlin (1899-1979)", *Scandinavian Journal of Economics*, vol 83, s 355-371.
- Straumann, T (2019), *1931. Debt, Crisis, and the Rise of Hitler*, Oxford University Press, Oxford.
- Svensk Tidskrift* (1922), "Dagens frågor", vol 12, s 145-147.
- Tre tal hållna vid den middag som ett antal kolleger och lärjungar gav för Eli F. Heckscher och hans anhöriga den 13 december 1944 på restaurangen Tre Kronor i Stockholm* (1945).
- Wicksell, K (1921), "Det tyska skadeståndet", *Dagens Nyheter*, 27 augusti 1921.